

פרק הרואה

[נד, ב] הרואה אבן שבקש עוג לזרוק בישראל¹, גמרא גמירי לה, אמר עוג, מחנה ישראל כמה הוי תלתא פרסי, איעקר טורא בר תלתא פרסי ואשדי עליהון², אזל עקר טורא בר תלתא פרסי ואייתי על רישיה, אייתי הקב"ה קומצי³ ונקבוה ונחת לצואריה⁴, בעא למשלפיה משכו ביה שיניה להאי גיסא ולהאי גיסא⁵, והיינו דכתיב⁶ שיני רשעים שברת, אל תקרי שברת אלא שרבבת, משה כמה הוי עשר אמין⁷, שקל נרגא בת עשר ושור עשר, מחייה בקרסוליה וקטליה.

תחילה⁸ אעירך על ענין ההגדות שבאו בתלמוד ובמדרשים. דע כי באו מהם בלשון עמוק לסיבות רבות, כי לעתים תמצאם ז"ל רומזים ענין פשוט מאד או⁹ שאין צורך בו כלל, ועם כל זה יוציאו אותו בלשון זר ועמוק מאד, עד שיחשוב המסתכל שיש בענין ההוא סוד או ענין צורך להסתירו, ואינו, רק כי לעתים יוציאו אותם בלשון זר מאד כדי לחדד לבות התלמידים. ועוד כדי לעזור עיני הכסילים המטילים השיבוש בדברי החכמים בתחילת המחשבה בצאת הדברים מגדר השגתם ושכלם המועט¹⁰, כענין שכתוב¹¹ כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם, וכבר ביאר הרב רבי משה ז"ל שתי הכוונות האלה בהגדות הנעלמות בפתיחת פירושי המשנה של¹².

- 1 בכמה כ"י: על ישראל, וכ"ה לפנינו.
- 2 בגמ' לפנינו נוסף: ואקטלינהו.
- 3 "קומצי" — כג' כ"מ, לפנינו: קמצי.
- 4 לפנינו: בצואריה.
- 5 בגמ' נוסף: ולא מצי למשלפה.
- 6 תהלים ג ח.
- 7 כג' כ"מ, לפנינו: אמות.
- 8 כל העניין הובא בספר שבילי אמונה בנתיב השמיני.
- 9 "או" — בכמה כ"י ליתא.
- 10 כלומר, הכסילים אינם מנסים להתעמק בדברי חז"ל, אלא מיד בתחילת מחשבתם כאשר אין פשוטם של דברים מתאים לגדר השגתם ושכלם המועט, אומרים הם שדברי החכמים משובשים הם.
- 11 הושע יד י.
- 12 ז"ל: "האחד מהם ללטש רעיוני התלמידים וללכב לבותם, ועוד כדי לעזור עיני הכסילים שלא יזהירו לבותם לעולם ואילו היו מראים להם זוהר האמיתות יסכו פניהם מהם כפי חסרון טבעיהם".

ועוד יש להם סיבה אחרת גילו אותה הם ז"ל בקצת המדרשים, והוא, כי לעתים היו החכמים דורשים ברבים ומאריכים בדברי תועלת והיו העם ישנים, וכדי לעוררם היו אומרים להם דברים זרים לבהלם ושיתעוררו משנתם. וזו הסיבה מפורשת להם ז"ל במדרש שיר השירים¹³, בפסוק¹⁴ הנך יפה רעיתי, אמרו שם: רבי היה דורש ונתנמם הציבור, ביקש לעוררם ואמר: ילדה אשה אחת במצרים ששים רבוא בכרס אחת, והיה שם תלמיד אחד ור' ישמעאל בר' יוסי שמו, אמר: מאן הות כן, אמר ליה: זו יוכבר שילדה את משה ששקול כנגד ששים רבוא, שנאמר¹⁵ אז ישיר משה ובני ישראל.

על כן כשתמצאני מפרש דברי הגדה ותחשוב כי ממנה יצא ענין דק לדקות לשון ההגדה וזרות דבריה, ואני מפרש אותה שבאה לעניינים פשוטים מאד, אל תגזור שאי אפשר שהעלימו הענין הפשוט ההוא בלשון אחרת¹⁶, שכבר הראיתך בעיניך דרכם בהגדות על הצד הזה לצורך.

ומעתה שמע כוונתם ז"ל בהגדה הזו, רצוני לומר בעקירת ההר שרצה עוג לזרוק עליהם, דע כי באה להם הגדה זו מפורשת בהגדה אחרת. אמרו בנדה בפרק האשה שהיא עושה צרכיה¹⁷: ויאמר¹⁸ ה' אל משה אל תירא אותו וגו', מכדי סיחון ועוג אחי הוו מפני מה נתיירא מעוג ולא נתיירא מסיחון, מתשובתו של הקב"ה אתה מכיר מה בלבו של אותו צדיק¹⁹, מלמד שנתיירא משה שמא תעמוד לו זכות אברהם שנאמר²⁰ ויבא הפליט ויגד לאברהם העברי, ואמר מר זה עוג שפלט מן המבול, אמר לו אל תירא אותו כי בידך נתתי אותו, זהו לשון ההגדה שם. וכבר ידעת שנמשלו האבות בדברי הנביאים ל"הרים" כאמרו²¹ ריב את ההרים וגו', ומבואר מזה²²: הביטו אל צור חוצבתם, וביאר אחריו²³ הביטו אל אברהם אביכם, וכשבאו ישראל להוריש גוים גדולים ועצומים מהם, לא בצדקתם רק מצד זכות האבות, ומשמרו את השבועה אשר נשבע להם כמו שהעיד הכתוב²⁴ לא בצדקתך וכיושר לבבך וגו', וכתוב בתריה ולמען הקים את (השבועה) [הדבר] אשר נשבע ה' לאבותיך לאברהם ליצחק וליעקב, עד שהיתה מקטרגת מידת הדין כמו שבא במדרש²⁵ או הנסה אלהים לבא לקחת

13 שיר השירים רבה א טו, ג.

14 א טו.

15 שמות טו א.

16 כלומר, אל תדחה דברי ותוכיח שאין פירושי נכון, מפני שאם כפירושי שבאה לעניינים פשוטים היו יכולים חז"ל לאמרו בלשון פשוט יותר, שכבר הראיתך וכו'.

17 נדה סא א.

18 במדבר כא לד.

19 לפנינו: מתשובתו של אותו צדיק. אתה יודע מה היה בלבו.

20 בראשית יד יג.

21 מיכה ז א.

22 ישעיה נא א.

23 שם ב.

24 דברים ט ה.

25 פסיקתא רבתי טו יז, פסיקתא דרב כהנא (בוכר נב א): גוי מקרב גוי, עם מקרב גוי אין כתיב כאן

לו גוי מקרב גוי²⁶, על כן נתיירא משה שתעמוד²⁷ זכות אברהם לעוג, והיא המחשבה שחשב עוג, ואמר, אחר שאין כח האומה הזאת עם רבוי העם שמחניהם של פרסאות רק מצד זכות אבותם, ואני כבר קדמתי להם בזכות אברהם, אם כן הריני עוקר ההר ההוא מהם²⁸, ואעזר בו להפכו עליהם.

והקומצי שבאו ונקבו ההר משל לישראל שהם כחגבים²⁹ שכוחם בלשונם, וכמו מה שבא במדרש³⁰: כלחוך השור³¹ מה השור כוחו בלשונו אף ישראל כוחם בלשונם, ר"ל שבתפילותיהם ובתחינתם עמדה להם זכות אברהם אביהם ולא סייעה את עוג רק נתהפכה עליו, והיא שירדה על צוארו והקהתה את שיניו.

ומפני שהיה עוג מלך חזק ומצד הטבע וכח הזרוע לא היה להם מעמד בפניו, ועוד שזכות אברהם היה מן הראוי שלא היתה פוגעת בו, על כן הוצרך משה בתפילתו לזכותו ולזכות השבטים ולזכות האבות כולם, ר"ל אברהם יצחק ויעקב, והוא אמרו: "משה כמה הוי עשר שקל נרגא בת עשר ושור עשר", ר"ל משה עשר שעמדה לו זכותו, וה"נרגא" שלקח רמז לזכות העם בכללו שהיו שם עמו³², ומפני שהיו שם עמו המשילם לכלי המושם בידו שהיה פועל בו, ושור עשר, רוצה בו זכות האבות עליהם השלום, ועל כן המשיל הענין למדלג שמדלג למעלה, שהוצרך לדלג אצל זכות האבות שכבר קדמוהו והיו בזמן למעלה ממנו. ואחר ביארו, למה הוצרך לכל זה³³, להכות אותו בקרסוליו, רוצה בו, לבטל ממנו זכות³⁴ של פסיעות³⁵ שפסע בקרסוליו בשביל אברהם³⁶.

ואמרו: "משה כמה הוי עשר", כי כן היתה מידתו של משה רבינו ע"ה כמו שנזכר בשבת³⁷, ועל ידי כן לקח כל השיעורין בעשר, ולא שיהא צריך לכל השיעורין, אלא מפני

אלא גוי מקרב גוי, שהיו אלו ערלים ואלו ערלים, אלו מגדלי בלורית ואלו מגדלי בלורית, א"כ לא היתה מידת הדין נותנת שיגאלו ישראל ממצרים לעולם, א"ר שמואל בר נחמני אילולי שאסר הקב"ה עצמו בשבועה לא היו ישראל נגאלים.

26 דברים ד לד.

27 י"ג: שמא תעמוד.

28 כלומר זכותו של אברהם. ע"י מהרש"א בחידושי האגדות שהקשה על דברי רבינו, דאמנם משה רבינו חשש מפני זכות זו של עוג, אבל עוג ודאי לא סמך על זה שתעמוד לו זכות אבותיו של משה יותר משתעמוד למשה, ואם נקראו האבות הרים על שם הורים לגבי משה, אבל לגבי עוג אין אברהם קרוי הר.

29 כפי' הערוך ערך קמץ ה שקומצי הם חגבים, ורש"י פי' נמלים, ראה ערוך השלם שם.

30 תנחומא בלק ג.

31 במדבר כב ד.

32 בכמה כ"י נוסף כאן: וישראל בכללן נקראו אבן שנאמר (בראשית מט כד) משם רוצה אבן ישראל.

33 כלומר, לזכותו וזכות השבטים וזכות האבות.

34 ר"ל משה רצה לבטל ממנו זכות שלוש פסיעות.

35 צ"ב למה נקט שלוש פסיעות. וראה כ"ר מב ח: שכר פסיעותיך אתה נוטל.

36 כפי' רבינו בחיי לבמדבר כא לד רמז לדברי רבינו כאן, וז"ל שם: ומה שאמרו בפרק הרואה מחייה בקרסוליה וקטליה, ירמוז כי משה ביטל זכותו ושכר פסיעותיו, וכמו שפירש הרב הגדול מורי ר"ש נ"ר בפירוש ההגדות שחיבר.

37 צב א: ומשכן גופיה מנלן (דעשר אמות גבהו) דכתיב עשר אמות אורך הקרש, וכתיב ויפרוש

סידור המשל כי הוא ממשיל עוג בגדול קומה מאד עד שעקר הר של שלש פרסאות ושמו על ראשו, על כן המשיל שיעור גובה קרסוליו לשלשים אמה, כי כן דרך המשלים לתפוס פרטים נאותים למשל ההוא שרצה בו הכתוב או החכמים³⁸, וכן "עקר ואייתה ברישיה ובעא למשלפיה", כל אלו דברים נאותים לסידור המשל, לא זולת זה.

ואמרו בברייתא^{38*} "הרואה אבן שרצה עוג להשליך על ישראל" שיראה מנגלהו בביאור שהיתה אבן ממש שרצה לזרוק עליהן, דע כי מפני שהיה עוג גדול כח מאוד וחסון הוא כאלונים³⁹, עם היותו בא עם זכות אברהם לדעתו, לא נמנע מהיותו מתעסק לבא עליהם בכחו הגדול⁴⁰, והיה מכין אבן או אבנים גדולות לזרוק עליהם מה שלא היה כן בכח אחר משאר אנשי המין האנושי, ואמנם עיקר בטחונו בנצחונו היה בזכות אברהם, לפי שכבר ראה שנצחו עמים שלא בטבע, ואשר נעשו להם נסים רבים כקריעת ים סוף ושאר האותות והמופתים. אלא בעקרו ההר ההוא מהם, חזר להיות נלחם עמהם בכח הזרוע. והרואה אותן אבנים גדולות, יכיר מהם שאיש חזק ואמין להיות בכוחו לזרוק כאלו, לא היה מן הראוי להנצל העם במלחמה ממנו, לולי שנעשה להם נס. ועל כן הטעינו בראייתו ברכת הנס.

ואשר יגלה לך זה⁴¹, הוא שתמצא להם בברייתא⁴² "אבן" שרצה לזרוק עוג, ובסיפור הענין⁴³ קראה "הר", ואילו היתה האבן וההר דבר אחד היה להם לומר כאן וכאן "אבן" או כאן וכאן "הר", אלא שהם שני ענינים, ה"אבן" ששנויה בברייתא היא היתה אבן גדולה ממש, וה"הר" רמז לאברהם אבינו עליו השלום כמו שביארתי.

[נט, א] מאי זועות, אמר רב קטינא גוהא. רב קטינא הוה שקיל ואזיל אפתחא דבי אובא טמיא⁴⁴, גנח גוהא, אמר: אי איכא דאמר להאי אובא טמיא האי גוהא דגנח מי הוה ידע⁴⁵, רמא ליה קלא: קטינא קטינא אמאי לא ידענא, בשעה שהקב"ה זוכר את בניו ששרויים בצער בין אומות העולם מוריד שתי דמעות בים הגדול⁴⁶ והיינו גוהא. אמר

את האהל על המשכן, ואמר רב משה רבינו פירשו, מכאן אתה למד גבהן של לויים עשר אמות.

38 השווה דברי רבינו להלן ב"ב ער ב (עמ' צח) וע"ז ב א (עמ' קיט-קכ).

*38 לעיל ע"א.

39 ע"פ עמוס ב ט.

40 כלומר, אף שלפי מה שנתפרש ידע עוג שיש לו זכות אברהם, מ"מ לא הסתפק בזה ובא עליהם גם בכוחו הגדול.

41 שהיו גם אבנים ממש.

42 הנ"ל בהע' 38.

43 בכ"י: ובסופו של הענין, ותיקנתי ע"פ שאר כ"י.

44 כעין גי' כ"מ: הוה קאזיל אפתחא דבי אובא טמיא. לפנינו: הוה קאזיל באורחא כי מטא אפתחא דבי אובא טמיא.

45 כגי' כ"מ (ושם: דגנא במקום דגנח), לפנינו: אמר מי ידע אובא טמיא האי גוהא מהו, ועי' דק"ס אות ד.

46 בגמ' נוסף: וקולו נשמע מסוף העולם ועד סופו.